

Τύποι Καπιταλιστικών Συστημάτων και οι Σπουδές Διοίκησης και Οικονομίας στην Ευρώπη: Η Περίπτωση της Ελλάδας

Φωτοπούλου Διαλεχτή
Υποψήφια Διδάκτορας- Ερευνητικός Συνεργάτης
South East European Research Center
(Κέντρο Ερευνών Νοτιοανατολικής Ευρώπης)
The University of Sheffield
difotopoulou@seerc.org

Δρ. Ψυχογιός Αλέξανδρος
Λέκτορας-Υπεύθυνος Συντονισμού Έρευνας
Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων και Οικονομίας
City College
The University of Sheffield
a.psychogios@city.academic.gr

Περίληψη

Οι περισσότερες σχολές διοίκησης και οικονομίας διεθνώς προσφέρουν προγράμματα MBA τα οποία καλύπτουν γενικά διοικητικά θέματα. Το γεγονός αυτό, σε συνάρτηση και με άλλους παράγοντες, έχει παρακινήσει κάποιους ακαδημαϊκούς στο να μιλούν για «αγγλοσαξονοποίηση» της διοικητικής εκπαίδευσης. Εάν κάτι τέτοιο είναι πραγματικότητα, αυτό θέτει διάφορους προβληματισμούς για την διοικητική εκπαίδευση και τα διοικητικά συστήματα γενικότερα, ειδικά σε χώρες όπως η Ελλάδα που σαν Μεσογειακή χώρα αποτελείται από θεσμικά χαρακτηριστικά διαφορετικά των αγγλοσαξονικών χωρών.

Λέξεις κλειδιά: Ισομορφισμός, Θεσμικές Θεωρίες, Αγγλοσαξονική Εκπαίδευση, MBA, Μεσογειακές Οικονομίες, Πρακτικές Διοίκησης.

Τροποποίηση JEL: M10, M16, A23, B52

Εισαγωγή

Ένα από τα θέματα που απασχολεί την ακαδημαϊκή κοινότητα στην Ευρώπη είναι το κατά πόσο οι σπουδές διοίκησης και οικονομίας στα Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια συγκλίνουν με ή αποκλίνουν από τα αγγλοσαξονικά πρότυπα. Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν πως οι σχολές διοίκησης και οικονομίας γίνονται ολοένα και πιο όμοιες στον τρόπο διδασκαλίας και λειτουργίας τους και πως μιμούνται τον αγγλοσαξονικό τρόπο εκπαίδευσης. Σε αυτό συντελούν διάφοροι παράγοντες όπως η κυριαρχία των Αμερικανών ακαδημαϊκών σε ερευνητικά αποτελέσματα και δημοσιεύσεις, ο μεγάλος αριθμός Ευρωπαίων φοιτητών στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Αγγλία, η τάση των Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων να προσλαμβάνουν ακαδημαϊκούς με αγγλοσαξονική εκπαίδευση και τέλος η εφαρμογή της συνθήκης της Bologna. Από την άλλη, ποικίλες έρευνες δείχνουν ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των σχολών αυτών στα Ευρωπαϊκά Πανεπιστήμια. Οι εν λόγω διαφορές πηγάζουν από ποικίλες ετερογενείς δυνάμεις με κοινό σημείο αναφοράς τις θεσμικές (institutional) ιδιαιτερότητες κάθε χώρας.

Ανεξάρτητα από την απάντηση στο ερώτημα αν υπάρχει τάση ισομορφισμού στην ανώτατη εκπαίδευση στον τομέα διοικητικών και οικονομικών σπουδών, είναι γεγονός ότι οι περισσότερες σχολές στην Ευρώπη προσφέρουν προγράμματα σπουδών αγγλοσαξονικού τύπου. Ένα από τα πλέον

χαρακτηριστικά προγράμματα είναι τα επονομαζόμενα MBAs. Τα εν λόγω πτυχία έχουν γενικό προσανατολισμό και περιλαμβάνουν στο πρόγραμμα σπουδών τους μια μεγάλη ποικιλία από μαθήματα σχετικά με διοικητικά και χρηματοοικονομικά ζητήματα.

Σύμφωνα με τις Θεσμικές Θεωρίες (Institutional Theories) αυτός ο γενικός προσανατολισμός είναι χαρακτηριστικό των «Φιλελεύθερων» αγγλοσαξονικών συστημάτων (Liberal Market Economies) και έρχεται σε αντίθεση με το εξειδικευμένο εκπαιδευτικό σύστημα των οικονομιών της κεντρικής Ευρώπης (Coordinated Market Economies). Το γεγονός αυτό δημιουργεί προβληματισμούς για την καταλληλότητα των αγγλοσαξονικών μοντέλων εκπαίδευσης στις χώρες αυτές. Αντίστοιχοι προβληματισμοί δημιουργούνται και για τις χώρες της νότιας Ευρώπης που αποτελούν ένα νέο τύπο «Μεσογειακών» οικονομιών (Mediterranean Market Economies), για τον οποίο όμως τα ερευνητικά ευρήματα είναι περιορισμένα.

Επομένως, θα ήταν ενδιαφέρον να εξεταστεί ο τρόπος λειτουργίας του ανώτατου εκπαιδευτικού συστήματος στις σπουδές διοίκησης και οικονομίας στις Μεσογειακές χώρες και να διαπιστωθεί κατά πόσο η Αγγλοσαξονικού τύπου εκπαίδευση επηρεάζει τα εκάστοτε εθνικά πρότυπα.

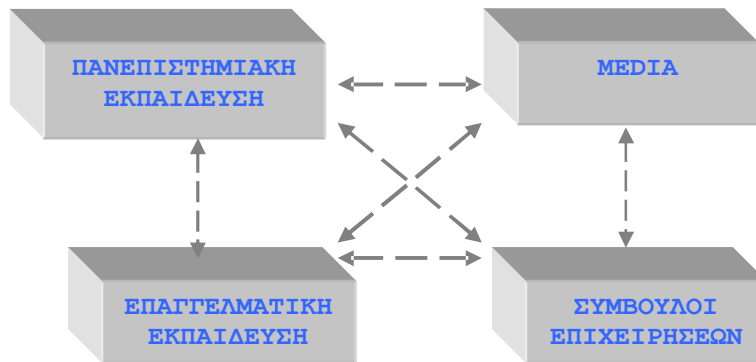
Στο πλαίσιο αυτό η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στην Ελλάδα ως χαρακτηριστικό παράδειγμα Μεσογειακής οικονομίας. Έχοντας σαν θεωρητική βάση τις Θεσμικές Θεωρίες (Institutional Theories) η παρούσα εργασία έχει δύο βασικούς στόχους. Πρώτον, να εξετάσει την εκπαίδευση ως θεσμικό χαρακτηριστικό που διαχωρίζει τα διάφορα καπιταλιστικά συστήματα και να εντοπίσει τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των συστημάτων εκπαίδευσης σε Μεσογειακές χώρες όπως η Ελλάδα. Δεύτερον να παραθέσει τους ομοιογενείς παράγοντες που οδηγούν σε ομοιομορφίες του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος με το Αγγλοσαξονικό εκπαιδευτικό σύστημα και να σχολιάσει τα αποτελέσματα έχοντας ως βασικό πυρήνα τις σπουδές διοίκησης.

Οι Θεσμικές Θεωρίες και η Εκπαίδευση ως ένα εκ των Θεσμικών Χαρακτηριστικών

Στις διάφορες Θεσμικές θεωρίες υπάρχουν παρεκκλίνουσες προσεγγίσεις. Παρόλα αυτά οι περισσότερες συγκλίνουν στο εξής: ότι οι πρακτικές διοίκησης επηρεάζονται και διαμορφώνονται από θεσμικούς παράγοντες (Gooderham et al, 2006).

Η εκπαίδευση, και συγκεκριμένα η δομή της σύγχρονης ανώτατης εκπαίδευσης, αποτελεί έναν από τους σημαντικούς θεσμικούς παράγοντες που συνεισφέρει στην κατανόηση του μοντέρνου επιχειρησιακού περιβάλλοντος (Hollingsworth, 2006).

Η διοικητική εκπαίδευση ακόμα πιο συγκεκριμένα, είναι άμεσα συνδεδεμένη με την λειτουργία των επιχειρήσεων και τη διάδοση διοικητικών ιδεών (Βλ. Διάγραμμα 1). Το ακόλουθο διάγραμμα περιγράφει τη διαδικασία διάδοσης των διοικητικών ιδεών διαδικασία στην οποία η πανεπιστημιακή εκπαίδευση παίζει βασικό ρόλο.

Διάγραμμα 1: Διάδοση Διοικητικών Ιδεών

Στο πλαίσιο αυτό, θα ήταν χρήσιμο να εντοπίσουμε το ρόλο που φαίνεται να έχει η εκπαίδευση στις βασικότερες θεσμικές θεωρίες και τον τρόπο με τον οποίο αποτελεί παράγοντα διαχωρισμού των καπιταλιστικών συστημάτων.

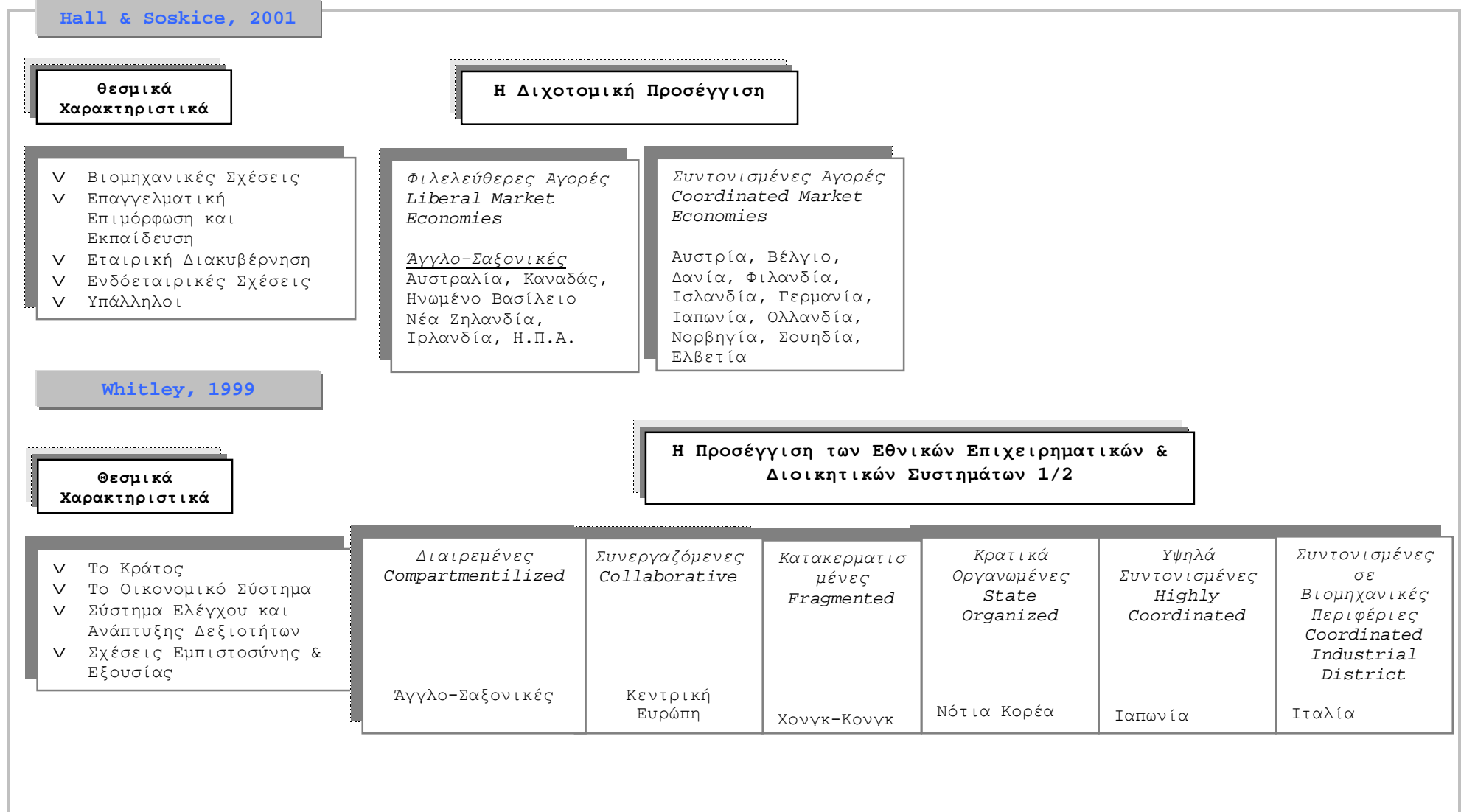
Ο διαχωρισμός των καπιταλιστικών συστημάτων έχει τη βάση του στη θεσμική θεωρία του Whitley (1999) ο οποίος λαμβάνοντας υπόψη του διάφορα θεσμικά χαρακτηριστικά όπως το κράτος, το οικονομικό σύστημα, το σύστημα ελέγχου και ανάπτυξης δεξιοτήτων, και τις σχέσεις εμπιστοσύνης και εξουσίας, προχώρησε σε μια σημαίνουσα κατηγοριοποίηση των καπιταλισμών (βλ. Πίνακα 1). Παρόμοιες θεωρίες έχουν καταλήξει σε διάφορες όμοιες κατηγοριοποιήσεις και η πλειονότητα τους αναφέρεται στην εκπαίδευση ως θεσμικό παράγοντα. Στον Whitley (1999) αυτό εμπεριέχεται στο σύστημα ελέγχου και ανάπτυξης δεξιοτήτων κάθε χώρας.

Μετά από μια διεξοδική βιβλιογραφική έρευνα προκύπτει ότι οι βασικότεροι διαχωρισμοί καπιταλισμών που περιλαμβάνουν την εκπαίδευση ως θεσμικό παράγοντα, έχουν προταθεί- εκτός από τον Whitley (1999)- από τους Hall & Soskice (2001), από τον Amable (2003), και πιο πρόσφατα από τον Georgen και τους συνεργάτες του (2007).

Αναφορικά με τους Hall & Soskice (2001), ακολουθούν μια «Διχοτομημένη Προσέγγιση» (Dichotomous Approach) που χωρίζει τα καπιταλιστικά συστήματα σε αγγλοσαξονικά και μη αγγλοσαξονικά. Ο Whitley (1999), ο Amable (2003), και ο Georgen και οι συνεργάτες του (2007) έχουν επεκτείνει αυτό το διαχωρισμό και ακολουθούν μια προσέγγιση που εξετάζει τις διαφορετικότητες στις μη αγγλοσαξονικές χώρες. Η προσέγγιση αυτή ονομάζεται «Προσέγγιση των Εθνικών Επιχειρηματικών & Διοικητικών Συστημάτων» (National Business System Approach) και έχει εφαρμογές σε πολλούς τομείς της διοίκησης, της οικονομίας αλλά και της πολιτικής. Αναλυτικότερα στοιχεία των προσεγγίσεων αυτών και των χαρακτηριστικών τους είναι συγκεντρωμένα στον Πίνακα 1.

Συγκεντρώνοντας τα παραπάνω, προκύπτουν τέσσερις βασικές κατηγοριοποιήσεις ευρωπαϊκών καπιταλιστικών συστημάτων με κριτήριο διαχωρισμού το εκπαιδευτικό τους σύστημα και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Η Ελλάδα είναι μέρος του Μεσογειακού καπιταλισμού και παρουσιάζει βασικές διαφορές με τα υπόλοιπα συστήματα. Αναλυτικότερα στοιχεία παρουσιάζονται στον πίνακα 2.

Πίνακας 1: Διαχωρισμός Καπιταλιστικών Συστημάτων

Amable, 2003

Θεσμικά Χαρακτηριστικά

- ✓ Παραγωγή/Εμπόριο
- ✓ Αγορά Εργασίας
- ✓ Χρηματοδότηση
- ✓ Κοινωνική Πρόνοια
- ✓ Εκπαίδευση

Η Προσέγγιση των Εθνικών Επιχειρηματικών & Διοικητικών Συστημάτων 2/2

Αγγλο-Σαξονικές	Κεντρικής Ευρώπης	Σοσιαλο-δημοκρατικές	Ασιατικές	Μεσογειακές
Ηνωμένο Βασίλειο, Η.Π.Α, Αυστραλία, Καναδάς	Ελβετία, Ολλανδία, Ιρλανδία, Βέλγιο, Νορβηγία, Γερμανία, Αυστρία	Δανία, Φιλανδία, Σουηδία	Ιαπωνία, Κορέα	Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία

Georgen et al, 2007

Θεσμικά Χαρακτηριστικά

- ✓ Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης
- ✓ Ανώτερο & Ανώτατο Εκπαιδευτικό Σύστημα
- ✓ Ροή ανανέωσης προσωπικού
- ✓ Μέσος Όρος Διάρκειας Εκπαίδευσης
- ✓ Μέσος Όρος Δαπανών για την Εκπαίδευση

Φιλελεύθερες Αγορές	Συστήματα Υψηλής Ασφάλειας στην Εργασία	Συστήματα Μέσης Ευελιξίας & Ασφάλειας	Συστήματα με Αδύναμη Επαγγελματική Εκπαίδευση	Μεσογειακές
Αγγλο-Σαξονικές: Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία	Βέλγιο, Γερμανία, Γαλλία, Αυστρία	Ολλανδία, Δανία, Νορβηγία	Φιλανδία, Σουηδία	Ελλάδα, Ιταλία, Πορτογαλία, Ισπανία

Πηγές:

Hall & Soskice, 2001; Whitley, 1999; Amable, 2003; Georgen et al, 2007

Πίνακας 2: Εκπαίδευση & Επιμόρφωση στα Ευρωπαϊκά Συστήματα

<p><u>Χαρακτηριστικά</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Γενική Εκπαίδευση & Επιμόρφωση ✓ Ανταγωνιστικό Εκπαιδευτικό Σύστημα ✓ Υψηλό ποσοστό εισαχθέντων στην Ανώτατη Εκπαίδευση ✓ Χαμηλής δυναμικότητας δημόσιο επιμορφωτικό σύστημα ✓ Μειωμένων Δαπανών & Διάρκειας Επιμόρφωση <p style="text-align: center;">Διαιρεμένες Οικονομίες</p>	<p><u>Χαρακτηριστικά</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Εξειδικευμένη Εκπαίδευση & Επιμόρφωση ✓ Δημόσιο Εκπαιδευτικό Σύστημα ✓ Έμφαση στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση ✓ Ισχυρό δημόσιο σύστημα Επιμόρφωσης ✓ Μέτριο προς ισχυρό εθνικό σύστημα επιμόρφωσης ✓ Μέτριων ή Μειωμένων Δαπανών & Διάρκειας Επιμόρφωση <p style="text-align: center;">Συνεργαζόμενες Οικονομίες</p>
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα ✓ Υψηλές δαπάνες στην ανώτατη Εκπαίδευση ✓ Μεγάλη βοήθεια στους φοιτητές ✓ Υποτυπώδες δημόσιο σύστημα επιμόρφωσης ✓ Αδύναμο εθνικό σύστημα επαγγελματικής επιμόρφωσης ✓ Χαμηλότερες του μέσου όρου δαπάνες & διάρκεια στην επιμόρφωση <p style="text-align: center;">Σοσιαλδημοκρατικά Συστήματα</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Χαμηλές δαπάνες στην εκπαίδευση & ειδικότερα στην ανώτατη εκπαίδευση ✓ Αδύναμο εκπαιδευτικό σύστημα ✓ Χαμηλό ποσοστό εισαχθέντων ✓ Αδύναμη τριτοβάθμια εκπαίδευση στους κλάδους τεχνολογίας & επιστημών ✓ Το εθνικό σύστημα επιμόρφωσης δεν ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των υπαλλήλων ✓ Μέσες τιμές δαπανών & διάρκειας της επιμόρφωσης <p style="text-align: center;">Μεσογειακά Συστήματα</p>

Ο Ισομορφισμός στις Σχολές Διοίκησης και Οικονομίας στην Ευρώπη

Ο ισομορφισμός μέσω του μιμητισμού στις σπουδές διοίκησης και οικονομίας είναι ένα φαινόμενο που έχει προκαλέσει το ενδιαφέρον πολλών ερευνητών. Τα πανεπιστημιακά ιδρύματα, κυρίως λόγω των διεθνών διασυνδέσεων που τείνουν να δημιουργούν, φαίνεται να επηρεάζονται άμεσα από τις πιέσεις της διεθνοποίησης. Οι πιέσεις αυτές εκφράζονται με ομοιομορφίες στα προγράμματα σπουδών (Sultana, 2008; Engwall, 1998).

Επειδή όσο πιο λίγα μοντέλα είναι διαθέσιμα παγκοσμίως, τόσο πιο έντονη είναι η τάση μιμητισμού, είναι λογικό να υποθέσουμε ότι οι ομοιότητες που παρουσιάζονται στις σχολές διοίκησης και οικονομίας στην Ευρώπη, οφείλονται στο γεγονός ότι οι σχολές αυτές δημιουργούν προγράμματα σπουδών δανειζόμενες στοιχεία από το πιο διαδεδομένο πρόγραμμα εκπαίδευσης στη διοίκηση επιχειρήσεων: το MBA Αμερικανικού / Αγγλοσαξονικού τύπου (Mazza et al, 2005).

Σύμφωνα με την έρευνα του Ramirez (2004) αναφορικά με τα συστήματα εκπαίδευσης και ανάπτυξης στην Ευρώπη, όλες οι χώρες που εξετάστηκαν έχουν ένα κοινό σημείο αναφοράς: ότι το εκπαιδευτικό τους σύστημα στις σπουδές διοίκησης και οικονομίας έχει αποκτήσει ένα «θεσμικό» χαρακτήρα, και ότι διαφαίνεται μία τάση «αγγλοσαξονοποίησης» (anglo-saxonization) που πηγάζει από ανταγωνιστικές πιέσεις. Για παράδειγμα, ο Kipping και οι συνεργάτες του (2004) αναγνώρισαν πολλαπλές «αμερικανοποιήσεις» των διοικητικών σπουδών στις Μεσογειακές Ευρωπαϊκές χώρες. Πιο συγκεκριμένα, εξέτασαν τη σχέση μεταξύ των αμερικανικών μοντέλων διοικητικής εκπαίδευσης και τα εκπαιδευτικά συστήματα της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Ισπανίας, και της Τουρκίας. Το βασικό συμπέρασμα της έρευνας αυτής είναι ότι, τουλάχιστον αναφορικά με το περιεχόμενο, τα Αμερικανικά μοντέλα επηρεάζουν κατά πολύ τα εκπαιδευτικά συστήματα και των τεσσάρων χωρών.

Πολλοί άλλοι ερευνητές κατέληξαν σε παρόμοια συμπεράσματα: ο Usdiken και ο Yildirim (2007) για την Τουρκία, η Gemelli (1998) για την Ιταλία, ο Calleja (2005) και ο Sultana (2008) για την ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου και τέλος ο Hull (2000), οι Svetlicic και Cibron, (1996) και ο Altbach (2004) για τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Ο μιμητισμός είναι πιο έντονος σε χώρες που δεν είναι ιδιαίτερα αναπτυγμένες οικονομικά και ειδικότερα σε αυτές που βρίσκονται σε στάδιο μετάβασης. Οι χώρες αυτές τείνουν να υιοθετούν τις πρακτικές των ανεπτυγμένων χωρών και εκεί οι αγγλοσαξονικές ή αλλιώς οι «φιλελεύθερες» (liberal) οικονομίες έχουν την πιο ισχυρή επιρροή (Kipping και λοιποί, 2004; Svetlicic and Cibron, 1996). Συνεπώς, μοιάζει να υπάρχει μια έντονη Αγγλοσαξονική επιρροή στα Ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα της διοίκησης επιχειρήσεων, επιρροή που είναι πιο εμφανής σε χώρες της νότιας και της ανατολικής Ευρώπης. Το ερώτημα είναι γιατί η ευρωπαϊκή διοικητική εκπαίδευση ακολουθεί ένα αγγλοσαξονικό πρότυπο το οποίο- τουλάχιστον σύμφωνα με τις θεσμικές θεωρίες- έρχεται σε αντίθεση με το παραδοσιακό, πιο τεχνικό εκπαιδευτικό υπόβαθρο της πλειονότητας των εν δυνάμει managers στην Ευρώπη.

Η πιο προφανής απάντηση είναι ότι η τάση μιμητισμού οφείλεται κυρίως στην ανάπτυξη των πολυεθνικών εταιριών (Amdam, 1996). Η δραστηριοποίηση των εταιριών αυτών έχει αυξήσει σημαντικά τον ανταγωνισμό. Οι σημερινοί managers, προκειμένου να επιβιώσουν στο νέο παγκόσμιο ποιημένο επιχειρησιακό περιβάλλον, οφείλουν να αποκτήσουν ένα πιο διευρυμένο και πιο «διεθνή» τρόπο σκέψης και να υιοθετήσουν σύγχρονες επιχειρηματικές πρακτικές (Kumar and Usunier, 2001).

Η διοικητική εκπαίδευση μπορεί να μην αποτελεί το μοναδικό μέσο για τη μετάδοση τέτοιων επιχειρησιακών πρακτικών και τη μεταφορά διοικητικής γνώσης γενικότερα, είναι όμως γεγονός ότι το κύρος των προγραμμάτων σπουδών στη διοίκηση επιχειρήσεων- και ειδικά των αγγλοσαξονικών- αυξάνεται συνεχώς.

Παρακάτω αναλύονται οι βασικότεροι λόγοι για τους οποίους τα αγγλοσαξονικού τύπου προγράμματα σπουδών στην διοίκηση και οικονομία αποτελούν σε πολλές περιπτώσεις πρότυπο για τη δημιουργία προγραμμάτων σπουδών στον ευρωπαϊκό χώρο.

Οι Παράγοντες Σύγκλισης με τα Αγγλοσαξονικά Πρότυπα

Η Προέλευση της Αγγλοσαξονικής Επιρροής

Παρόλο που η διοικητική εκπαίδευση άρχισε να αποκτά μεγάλη απήχηση στις Η.Π.Α. μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, στην Ευρώπη άρχισε να γίνεται ιδιαίτερα δημοφιλής μετά την δεκαετία του 1970 (Kumar and Usunier, 2001).

Ιστορικά, οι σπουδές διοίκησης στην ανώτατη εκπαίδευση άρχισαν να αναπτύσσονται στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, σχεδόν ταυτόχρονα στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α.. Συγκριτικά με την Ευρώπη, η διοικητική εκπαίδευση στις Η.Π.Α. αναπτύχθηκε σε μικρότερο βαθμό τουλάχιστον μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η τάση αυτή αντιστράφηκε μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο όπου παρατηρήθηκε μεγάλη ανάπτυξη στις σπουδές διοίκησης στις Η.Π.Α., ανάπτυξη που επηρέασε την παγκόσμια εκπαίδευση στον τομέα αυτό (Engwall and Zamagni, 1998).

Η διοίκηση επιχειρήσεων άρχισε να διαχωρίζεται από τις νομικές και οικονομικές σπουδές και να εδραιώνεται ως διακριτό ακαδημαϊκό τμήμα. Ταυτόχρονα, τα πτυχία MBA άρχισαν να γίνονται ιδιαίτερα δημοφιλή (Mazza et al, 2005).

Η αγγλοσαξονική επιρροή άρχισε να διαφαίνεται ακριβώς τότε. Οι σπουδές διοίκησης άρχισαν να παίρνουν ένα λιγότερο τεχνικό και περισσότερο γενικό χαρακτήρα άμεσα επηρεασμένο από το Αμερικανικό πρότυπο (Mazza et al, 2005). Οι Αμερικανοί προσέφεραν την τεχνογνωσία τους στην Ευρώπη (Usdiken, 2004) μέσω διαφόρων «εκπαιδευτικού» ή «συμβουλευτικού» τύπου προγραμμάτων -όπως το σχέδιο Marshal που ξεκίνησε το 1948 αλλά τα αποτελέσματα του έγιναν πιο εμφανή την δεκαετία του 1960- (Bjarnar and Kipping, 1998) και είχαν σαν απώτερο σκοπό την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων στην Ευρώπη (McGlade, 1998).

Προγράμματα όπως τα παραπάνω συνεχίζονται και σήμερα, ιδιαίτερα στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Για παράδειγμα, στη δεκαετία του 1990, ο Αμερικανικός Οργανισμός για την Διεθνή Ανάπτυξη (USAID) έδωσε επιχορηγήσεις σε έντεκα Αμερικανικά πανεπιστήμια προκειμένου να συνεργαστούν με πανεπιστήμια της Κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης (Hull, 2000).

Εκτός από τα προγράμματα τέτοιου τύπου που λειτούργησαν ως κανάλια μεταφοράς του αγγλοσαξονικού τύπου εκπαίδευσης, έχουν παρατηρηθεί αρκετοί άλλοι παράγοντες που οδηγούν στην σύγκλιση των πανεπιστημιακών προγραμμάτων εκπαίδευσης στην διοίκηση με τα μοντέλα των «φιλελευθέρων» οικονομιών. Η επόμενη ενότητα αναλύει τους παράγοντες αυτούς.

Ομογενοποιείσ Παράγοντες

Οι ομογενοποιείσ παράγοντες στις σπουδές διοίκησης είναι στενά συνδεδεμένοι με τις προκλήσεις της διεθνοποίησης στο χώρο της εκπαίδευσης. Παραδοσιακά, τα πανεπιστήμια δεν ήταν ιδιαίτερα ανταγωνιστικά μεταξύ τους (Enders, 2002). Παρόλα αυτά, οι πρόσφατες αλλαγές στις μεθόδους μεταφοράς γνώσης και έρευνας με τη βοήθεια της τεχνολογίας (π.χ. E-learning, καθώς και η ευκολία μετακίνησης των φοιτητών από χώρα σε χώρα, έχουν αυξήσει τον ανταγωνισμό μεταξύ των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων (Chatterton and Goddard, 2000).

Η τάση διεθνοποίησης στα πανεπιστήμια εντοπίζεται σε δύο σημεία: το ένα αναφέρεται στις ομοιότητες που παρατηρούνται στα προγράμματα σπουδών και το δεύτερο στις διάφορες διασυνοριακές δράσεις που προωθούν τα ίδια τα πανεπιστήμια -π.χ. πρόγραμμα Erasmus (Enders, 2002).

Όλα τα παραπάνω υπογραμμίζουν ότι υπάρχει ανταγωνισμός μεταξύ των σχολών διοίκησης σε παγκόσμιο επίπεδο. Μπορεί ο ανταγωνισμός αυτός να μην είναι τόσο έντονος όσο σε άλλους κλάδους, αλλά παρόλα αυτά υφίσταται. Και όπως σε κάθε κλάδο υπάρχει ένας «διαμορφωτής» (market leader) που επηρεάζει τον τρόπο λειτουργίας των επιχειρήσεων του κλάδου, έτσι και στη περίπτωση της διοικητικής εκπαίδευσης, ο «διαμορφωτής» αυτός φαίνεται να είναι το Αγγλοσαξονικό σύστημα εκπαίδευσης.

- Ακαδημαϊκή Ερευνητική & Εκδοτική Δραστηριότητα

Το προβάδισμα του αγγλοσαξονικού μοντέλου είναι ιδιαίτερα εμφανές στην διεθνή ακαδημαϊκή ερευνητική & εκδοτική δραστηριότητα. Σύμφωνα με έρευνα του Teichler (2005), τα ερευνητικά αποτελέσματα ακαδημαϊκών της Μεγάλης Βρετανίας γίνονται γνωστά διεθνώς σε αντίθεση με ερευνητικά αποτελέσματα ερευνητών από χώρες όπως η Γαλλία, η Ισπανία, η Ιταλία και η Γερμανία, καθώς και από χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Ένας από τους λόγους του προβαδίσματος αυτού είναι και η κυριαρχία της αγγλικής γλώσσας παγκοσμίως (Teichler, 2005).

Επιπλέον, τα περισσότερα εγχειρίδια διοίκησης επιχειρήσεων που χρησιμοποιούνται στα πανεπιστήμια διεθνώς, καθώς και η πλειονότητα των δημοσιεύσεων σε αξιόλογα επιστημονικά περιοδικά, εκδίδονται από ερευνητές των Η.Π.Α. (Kumar and Usunier, 2001; Engwall and Zamagni, 1998)

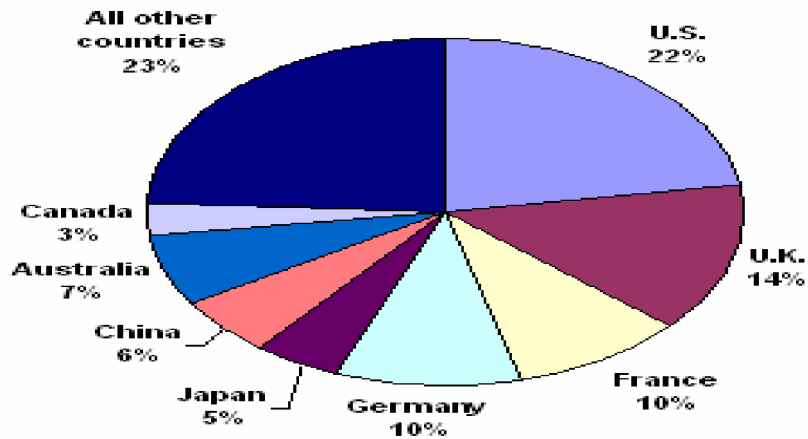
- Η Κινητικότητα Ακαδημαϊκών και Φοιτητών

Η υψηλή κινητικότητα ακαδημαϊκών και φοιτητών από και προς αγγλοσαξονικές χώρες είναι ένα ακόμα χαρακτηριστικό παράδειγμα «αγγλοσαξονοποίησης» της διοικητικής εκπαίδευσης.

Αναφορικά με τους ακαδημαϊκούς, είναι χαρακτηριστικό ότι τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια τείνουν να προσλαμβάνουν ακαδημαϊκούς που έχουν εκπαιδευθεί στις Η.Π.Α. προκειμένου να υιοθετήσουν στοιχεία της τεχνογνωσίας τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το INSAED στη Γαλλία, το London Business School στην Μ.Βρετανία (Pfeffer and Fong, 2004) καθώς και πληθώρα πανεπιστημίων σε χώρες όπως η Νορβηγία (Amdam, 1996) αλλά και σε χώρες της Μεσογείου (Sultana, 2008).

Αναφορικά με την κινητικότητα των φοιτητών, είναι εντυπωσιακή η προτίμηση των φοιτητών σε πανεπιστήμια της Β.Αμερικής και της Αγγλίας. Οι Η.Π.Α. είναι η χώρα με το μεγαλύτερο αριθμό φοιτητών

από όλο τον κόσμο από την δεκαετία του 1940. Σύμφωνα με στοιχεία του 2006, πάνω από μισό εκατομμύριο αλλοδαποί φοιτητές σπουδάζουν στις Η.Π.Α. και αποτελούν το 22% των συνολικών αλλοδαπών φοιτητών παγκοσμίως. Παρόμοια τάση παρατηρείται και στο Ηνωμένο Βασίλειο που είναι η δεύτερη σε προτίμηση χώρα των αλλοδαπών φοιτητών (Σχεδιάγραμμα 2). Αξίζει να σημειώσουμε ότι και στις δύο χώρες οι σπουδές διοίκησης και οικονομίας είναι πρώτες στην προτίμηση των φοιτητών. Είναι χαρακτηριστικό το ότι την ακαδημαϊκή χρονιά 2006/2007, το 17.8% των φοιτητών στις Η.Π.Α. φοιτούσαν σε προγράμματα διοίκησης και οικονομίας (Institute of International Education, 2007).

Διάγραμμα 2: Διεθνείς Πανεπιστημιακοί Προορισμοί των Φοιτητών (2006)

- Οι Διαδικασίες Αξιολόγησης και Κατάταξης των Πανεπιστημίων

Είναι γεγονός πως οι διαδικασίες αξιολόγησης των Πανεπιστημίων έχουν αρχίσει να αποκτούν ένα πιο διεθνή χαρακτήρα με άμεσες αγγλοσαξονικές επιρροές. Σε αυτό έχει συντελέσει το γεγονός ότι οι διάφοροι οργανισμοί αξιολόγησης της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης στην Ευρώπη «αναπαράγουν» επί της ουσίας τεχνικές αντίστοιχων Αμερικανικών οργανισμών όπως το American Assembly of Collegiate Schools of Business (AACSB) (Urgel, 2007).

Αναφορικά με τις κατατάξεις των Πανεπιστημίων, στις πιο έγκυρες λίστες κατάταξης, όπως αυτές των "Financial Times" στις Η.Π.Α. και "The Economist" στο Ηνωμένο Βασίλειο, βρίσκονται στις πρώτες θέσεις Αμερικανικά και Αγγλικά Πανεπιστήμια (Mottis, 2007). Κατά συνέπεια, αυτά τα Πανεπιστήμια θεωρούνται από πολλούς ως τα πιο «επιτυχημένα» και συνεπώς κατάλληλα για να αποτελέσουν πρότυπα για τα υπόλοιπα Πανεπιστήμια.

- Η Συνθήκη της Bologna

Στη βιβλιογραφία αναφορικά με την αγγλοσαξονοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης, η συνθήκη της Bologna αποτελεί τον παράγοντα ισομορφισμού με τις περισσότερες αναφορές. Η συνθήκη της Bologna έχει ως στόχο την αύξηση της κινητικότητας των φοιτητών στην Ευρώπη και κατά συνέπεια την αύξηση της καταλληλότητας τους για πρόσληψη. Το βασικό μέσο για την επίτευξη αυτού του στόχου είναι η προσπάθεια ομοιογενοποίησης των πανεπιστημιακών προγραμμάτων σπουδών στον Ευρωπαϊκό χώρο (Brunsson, 2007).

Ειδικά οι σπουδές διοίκησης και οικονομίας επηρεάζονται άμεσα από τις οδηγίες της συνθήκης της Bologna. Η ίδια η συνθήκη έχει μάλιστα χαρακτηριστεί από το European Foundation of Management Development (EMFD, 2007) ως ένας από τους βασικούς «φορείς αλλαγής» της διοικητικής εκπαίδευσης. Αν και μέχρι τώρα το αντίκτυπο των οδηγιών της συνθήκης στα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα είναι σχετικά χαμηλό- με εξαίρεση τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης- (Ertl, 2006) και την Γερμανία (Vlasceanu and Voicu, 2006; Eissel and Grasse, 2001) όπου η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση είναι άμεσα συνυφασμένη με το αγγλοσαξονικό εκπαιδευτικό πρότυπο- είναι γεγονός ότι τουλάχιστον σε ότι αφορά την δομή των προγραμμάτων σπουδών, υπάρχει μια έντονη τάση ομοιομορφίας (Enders, 2002).

Γενικότερα, η Ευρωπαϊκή Ένωση δίνει έμφαση στα οικονομικά οφέλη που μπορούν να αποκομιστούν από τη διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης. Παρόλο που οι εθνικές ιδιαιτερότητες κάθε χώρας αναγνωρίζονται εν μέρη, είναι ξεκάθαρο πως στόχος της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η ομοιομορφία των πανεπιστημιακών προγραμμάτων σπουδών (Enders, 2002).

Βασικά Συμπεράσματα & Περαιτέρω Μελέτη

Στην παρούσα εργασία παρατέθηκαν οι βασικότεροι λόγοι για τους οποίους θεωρείται ότι υπάρχει μια τάση ισομορφισμού και «αγγλοσαξονοποίησης» της διοικητικής εκπαίδευσης. Η τάση αυτή οφείλεται κυρίως στην μιμητική νοοτροπία των πανεπιστημιακών ιδρυμάτων και σε ένα θεωρητικό πλαίσιο αυτό κατατάσσεται σε έναν από τους τρεις βασικούς παράγοντες ισομορφισμού των θεσμικών θεωριών του Di Maggio και Powell (1983).

Υπάρχει βέβαια ένα εξίσου σημαντικό κομμάτι της βιβλιογραφίας που υποστηρίζει πως οι σχολές διοίκησης και οικονομίας στην Ευρώπη παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές και συνεπώς δεν μπορούμε να μιλάμε για «μιμητισμό» και «ισομορφισμό» στη διοικητική εκπαίδευση. Ο συλλογισμός αυτός ενισχύεται αν λάβουμε υπόψη μας τον διαχωρισμό των καπιταλιστικών συστημάτων των θεσμικών θεωριών. Πιο συγκεκριμένα, από τη στιγμή που υπάρχουν εμφανείς διαφορές σε τέσσερα καπιταλιστικά συστήματα της Ευρώπης αναφορικά με την εκπαίδευση (Διαιρεμένα, Συνεργαζόμενα, Σοσιαλδημοκρατικά, και Μεσογειακά) αυτό μας παραπέμπει στην αναγνώριση των θεσμικών ιδιαιτεροτήτων κάθε χώρας και άρα στην ανομοιογένεια μεταξύ των χωρών.

Ανεξάρτητα από αυτή την αντιπαράθεση μεταξύ των υποστηρικτών της τάσης ισομορφισμού και των υποστηρικτών της εθνικής διαφοροποίησης στο κομμάτι της ανώτατης εκπαίδευσης, ένα πράγμα είναι σίγουρο. Ότι οι περισσότερες σχολές διοίκησης και οικονομίας στο κόσμο προσφέρουν προγράμματα MBA τα οποία καλύπτουν γενικά διοικητικά θέματα, όπως συμβαίνει σε αγγλοσαξονικού τύπου προγράμματα σπουδών διοίκησης επιχειρήσεων. Αν, λοιπόν πάρουμε το παράδειγμα της Ελλάδας ως κομμάτι ενός Μεσογειακού καπιταλιστικού συστήματος και εξετάσουμε όλα τα θεσμικά χαρακτηριστικά της, θα ανακαλύψουμε ότι δεν συνάδουν απόλυτα - τουλάχιστον σε θεωρητική βάση- με τα αντίστοιχα αγγλοσαξονικά θεσμικά χαρακτηριστικά. Κατά συνέπεια, μένουν ανοιχτά δύο ερωτήματα: το ένα είναι κατά πόσο η τάση ισομορφισμού στην διοικητική εκπαίδευση υπερνικά τις εθνικές ιδιαιτερότητες κάθε χώρας. Εάν ναι, οδηγούμαστε στο δεύτερο ερώτημα που έχει να κάνει με το κατά πόσο το αγγλοσαξονικό μοντέλο είναι το κατάλληλο για την ελληνική και ίσως κατά συνέπεια τη Μεσογειακή πραγματικότητα.

Η απάντηση στα ερωτήματα αυτά θα έρθει εν μέρη σε επόμενο στάδιο της μελέτης αυτής. Συγκεκριμένα, το πρώτο βήμα είναι να εξεταστούν τα προγράμματα σπουδών MBA σε επιλεγμένα Πανεπιστήμια στην Ελλάδα και να

συγκριθούν με αντίστοιχα αγγλοσαξονικά προγράμματα προκειμένου να διαπιστωθεί εάν υπάρχει τάση ισομορφισμού ή όχι. Τελικός στόχος της έρευνας θα είναι να εξετάσει κατά πόσο οι απόφοιτοι των προγραμμάτων αυτών ανταποκρίνονται στις απαιτήσεις του σύγχρονου ελληνικού επιχειρησιακού περιβάλλοντος. Με άλλα λόγια, αυτό θα μπορέσει να συνεισφέρει στην έρευνα για το κατά πόσο η ανώτατη εκπαίδευση επηρεάζει τις πρακτικές διοίκησης που εφαρμόζονται στην Ελλάδα και κατά πόσο αυτές είναι αποτελεσματικές.

Αναφορές

- Amable, B. (2003), *The Diversity of Modern Capitalism*, Oxford University Press.
- Amdam, Rolv Petter (1996) *National Systems versus Foreign Models in Management Education: The Norwegian Case*. In Amdam, Rolv Peter (ed) *Management Education and Competitiveness: Europe, Japan, and the US*. London, Routledge.
- Bjarnar, O. and Kipping, M. (1998) *The Marshal Plan and the Transfer of US Management Models to Europe: an introductory framework*. In Kipping, M. and Bjarnar, O. (eds) *The Americanisation of European Business: The Marshal Plan and the Transfer of US Management Models*. London, Routledge
- Brunsson, K.H. (2007) *Management Knowledge and the Bologna Process*. Proceedings of the 23rd EGOS Colloquium, Vienna, 5-7 July 2007.
- Chatterton, P. and Goddard, J. (2000) *The Response of Higher Education Institutions to Regional Needs*. *European Journal of Education*, 35(4), pp.475-796.
- DiMaggio, P. and Powell, W. (1983) *The Iron Cage revisited: Institutional Isomorphism and collective rationality in organizational fields*. *American Sociological Review*, 48 (April), pp147-160.
- Eissel, D. and Grasse, A. (2001) *German Higher Education on the way to the Anglo-Saxon System*. *Debatte*, 9(1), pp 9-38.
- Enders, J. (2002) *Higher Education, Internationalization, and the Nation State: Recent Developments and Challenges in Governance Theory*. Paper presented for the CHER Conference, 5-7 September, Vienna, Austria.
- Engwall, L. (1998) *Mercury and Minerva: a Modern Multinational Academic Business Studies on a Global Scale*. In Alvarez, J.L (ed) *The Diffusion and Consumption of Business Knowledge*. London, Macmillan Press Ltd.
- Engwall, L. and Zamagni, V. (1996) (eds) *Management Education in Historical Perspective*. Manchester, Manchester University Press.
- Ertl, H. (2006) *European Union Policies in Education and Training: the Lisbon agenda as a turning point?* *Comparative Education*, 42(11), pp5-27.
- European Foundation of Management Development -EFMD (2007b) WebSite <http://efmd.org>, Accessed 17/12/2007.
- Georgen, M., Brewster C. and Wood, G. (2007) *Corporate Governance Regimes, Investments in Human Capital and Economic Growth*. ECGI Working Paper Series in Finance. Finance Working Paper N. 188. Available at http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1016363
- Gooderham, P. (2003) (ed) *International Management: Cross- Boundary Challenges*. Oxford: Blackwell
- Hall, P. and Soskice, D. (2001) *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. New York, Oxford University Press.
- Hollingsworth, J.R. (2006) *Advancing our understanding of Capitalism with Niels Bohr's thinking about Complementarity*. In Wood, G.T.

- and James, P. (eds) *Institutions, Production and Working Life*. New York: Oxford University Press
- Hull, G.S (2000) US MBA and Management Training Programs in Central and Eastern Europe. *Journal of Technology Transfer*, 25, pp. 319-327.
- Institute of International Education (2007), Website: <http://www.atlas.iienetwork.org> Accessed 12/12/2007.
- Kipping, M., Usdiken, B. and Puig, N. (2004) Imitation, Tension and Hybridization: Multiple Americanizations of Management Education in Mediterranean Europe. *Journal of Management Inquiry*, 13(2), pp 98-108.
- Kumar, R. and Usunier, J.C. (2001) Management Education in a Globalizing World: Lessons from the French Experience. *Management Learning*, 32(3), pp.363-391.
- Mazza, C., Sahlin-Andersson K., and Strandgaard-Pedersen, J. (2005) European Constructions of an American Model: Developments of four MBA Programmes. *Management Learning*, 36(5), pp.471-491.
- Mazza, C., Sahlin-Andersson K., and Strandgaard-Pedersen, J. (2005) European Constructions of an American Model: Developments of four MBA Programmes. *Management Learning*, 36(5), pp.471-491.
- McGlade, J. (1998) The Big Push: the Export of American Business Education to Western Europe after the Second World War. In Engwall, L. and Zamagni, V. (eds) *Management Education in Historical Perspective*. Manchester, Manchester University Press.
- Mottis, Nicolas (2007) The effect of Accreditation: Standardization or Excuse to Move? Paper Presented at the 23rd EGOS Colloquium, Vienna, 5-7 July 2007.
- Pfeffer, J. and Fong, C. (2004) The Business School "Business": Some Lessons from the US Experience. *Journal of Management Studies*, 41(8), pp.1501-1520.
- Ramirez, M. and Mabey, C. (2005) A Labour Market Perspective on Management Training and Development in Europe. *International Journal of Human Resource Management*, 16(3), pp.291-310.
- Sultana, R. (2008) Higher Education in the Mediterranean: the University between Tradition and Modernity. Working Paper. Available at http://www.unifr.ch/ipg/ecodoc/conferences/DocuPDF_Conf_Inter/Sultana.pdf. Accessed on 22/01/08.
- Svetlicic, M. and Cibron, A. (1996) Management Education in a Country in Transition: the case of Slovenia. In Amdam, Rolv Peter (ed) *Management Education and Competitiveness: Europe, Japan, and the US*. London, Routledge.
- Teichler, U. (2005) Research on Higher Education in Europe. *European Journal of Education*, 40(4), pp 447-469.
- Urgel, Julio (2007) EQUIS Accreditation: Value and Benefits for International Business Schools. *Global Focus*, 1(1), pp.31-36. Available at: http://www.efmd.org/attachments//tmpl_1_art_041029wupz_att_070405a_xsd.pdf. Accessed 17/12/2007.
- Usdiken, B. (2004) Americanization of European Management Education in Historical and Comparative Perspective: a Symposium. *Journal of Management Inquiry*, 13(2), pp.87-89.
- Vlasceanu, L. and Voicu, B. (2006) Implementation of the Bologna objectives in a sample of European private higher education institutions: outcomes of a survey. *Higher Education in Training*, 31(1), pp 26-52.
- Whitley, R. (1995) *Divergent Management: The Social Structuring and Change of Business Systems*, Oxford University Press.